

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.4

UDC: 378.05:81(460)

PARADIGM OF READING AND FUNCTIONAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGE

Y. Pyvovar, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0003-0745-9941>

e-mail: yuliyapyvovar@gmail.com

Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Ukraine, Kharkiv

The article considers the problem of literacy formation in primary school age. The categorical paradigm to understand "Reading literacy", "Functional literacy", "Reading competence" and "Reading activity" through the prism of domestic and European scientific views was defined and a close connection was established between them. The article focuses Ramus on the reading activity of primary school students in a foreign language, analyzes the achievements of the national educational concept "New Ukrainian School" and the conclusions drawn from the PISA study.

Key words: functional literacy, reading literacy, reading competence, reading activity, anthropocentric aspect, primary school, personal development.

кандидат педагогічних наук, Пивовар Ю. О., Парадигма читацької та функціональної грамотності в початковій школі засобами іноземної мови / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, Харків.

У статті розглянуто проблему формування грамотності у молодшому шкільному віці. Визначено категорійну парадигму понять «читацька грамотність», «функціональна грамотність», «читацька компетентність» та «читацька діяльність» крізь призму

вітчизняних та європейських наукових поглядів та встановлено тісний зв'язок між ними. У статті сфокусовано увагу на читацькій діяльності учнів початкової школи засобами іноземної мови, проаналізовано здобутки національної освітньої концепції «Нова українська школа» та висновки, зроблені на основі проведеного дослідження PISA.

Ключові слова: функціональна грамотність, читацька грамотність, читацька компетентність, читацька діяльність, антропоцентричний аспект, початкова школа, особистісний розвиток.

Постановка проблеми. Освітній простір XXI століття зазнає суттєвих змін. Інформація стає основним джерелом та інструментом отримання знань, важелем впливу на формування особистості окремо та соціуму в цілому. Кожна європейська держава по-різному організовує процес навчання для наймолодших школярів, залучаючи їх до пізнання світу засобами іноземної мови з першого класу. За умови успішної реалізації соціальної та дидактичної стратегії сучасної школи дитина отримує можливість бути дотичною до процесу створення нового світу, який функціонує у двох площинах – реальній та віртуальній. Цей факт підтверджується численними доказами й постулатами вчених у всьому світі, тому освітня система покликана створити такі освітні умови, в яких молодші школярі опанували б, насамперед, нові стратегії оперування інформацією та отримали якісно нові компетентності. Оскільки найпотужнішим джерелом інформації є читання, цей процес вимагає детальнішого вивчення крізь призму викладання рідної й іноземної мови. Майбутнє за грамотною особистістю, спроможною не лише обрати шлях отримання інформації, але й критично її використовувати. Німецькі педагоги все частіше

обґрунтовують поняття «читацької» та «функціональної» грамотності не ототожнюючи їх, а розглядаючи в комплексі. В українській науці навпаки вчені досліджують ці явища окремо, приділяючи кожному особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень. До публікацій, що презентують компаративістський аналіз функціональної грамотності як соціального й педагогічного феномену, належать вітчизняні дослідження Н. Бідюк, М. Бусько, Н. Горук, В. Давидової, О. Жижко, С. Коваленко та ін. Проблеми функціональної грамотності у контексті філософії освіти досліджували Б. Гершунський, Г. Рудік, І. Казарян, С. Каратаев, С. Крупник, В. Мацкевич, А. Хуторський. Читацька грамотність стала об'єктом наукових розвідок Н. Бондаренко та В. Мартиненко, зокрема, Н. Бондаренко приділено багато уваги змалюванню ситуації формування читацької грамотності школярів у контексті дослідження PISA. Українські науковці П. Асоянц, С. Радецька, А. Драч присвятили свої роботи вивченню дидактичних умов формування читацької компетентності саме засобами іншомовних текстів.

Проблема дослідження грамотності стоїть досить гостро й у європейському науковому просторі. Так, німецький учений Г. Файльке обґрунтував ще на початку 2000-х років значимість феномену читацької грамотності *Literalität* у шкільній освіті, дав її компонентний аналіз та наголосив, що основи читацької та функціональної грамотності повинні бути закладені в юному віці, а зусилля школи та сім'ї слід об'єднати задля формування сучасної інформаційно грамотної особистості [1]. У науковий фокус німецьких науковців потрапили також моделі читацької грамотності під час раннього вивчення іноземної мови (Б. Аренгольца, І. Вовро, Й. Гладич), методи роботи з текстами (Б. Гурельмана та Н. Гребена) та реформація поглядів на читацьку компетентність в онлайн-просторі (А.-М. Тілозен).

Аналіз останніх публікацій демонструє необхідність комплексного підходу до вивчення таких феноменів, як читацька грамотність, функціональна грамотність та читацька компетентність.

Мета статті. Стаття покликана змалювати ситуацію щодо затребуваності сучасним освітнім простором феномену читацької та функціональної грамотності молодших школярів та схарактеризувати доцільність та особливості її формування засобами іноземної мови.

Проблему формування в дитячому віці особистості, що прагне до саморозвитку, до отримання знань і володіє компетентністю відшукувати потрібну інформацію в почутих та прочитаних текстах, було вербалізовано завдяки численним дослідженням у рамках програми PISA (Programme for International Student Assessment), яка є наймасштабнішою та найавторитетнішою Програмою міжнародного оцінювання учнів. Вона дала можливість об'єктивної оцінки рівня читацької грамотності 15-річних підлітків різних країн у зіставленні із досягненнями їх однолітків в інших державах та ознайомлення з досвідом світових лідерів освітньої галузі. На сьогодні майже більше 80 країн світу взяли в ній участь, а відомі європейські держави Німеччина, Франція, Швеція та інші навіть скоригували вектор розвитку загальнодержавної освітньої політики, керуючись результатами та рекомендаціями цієї програми. Україна також долучилася до дослідження PISA у 2018 році. Підсумком роботи стали підготовка «Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» [2]. Методологію та зміст міжнародного моніторингу, а також результати, висновки і надані пропозиції докладно проаналізовано українськими науковцями [3, 4].

Задля комплексного розуміння всієї парадигми читацької та функціональної грамотності слід звернутися до тлумачення основних понять цього феномену.

Докладно змальований поняттєвий спектр явища читацької грамотності школяра в методичних рекомендаціях Н. Бондаренко [4]. Звернімось також до основної термінології в контексті грамотності:

Згідно з тлумаченням **читацької грамотності** як «здатності учня сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати участь у житті суспільства» [4, с. 34], вона окреслює спроможність розуміння тексту, ідеї, розмірковування над його змістом, критичної оцінки поданої у ньому інформації та компетентне викладення своїх думок щодо прочитаного.

Читацька компетентність є вужчим поняттям, оскільки «передбачає здатність взаємодіяти з текстом на більш глибинному, інтерпретаційному рівні. Читач компетентний, якщо він уміє: знаходити й зв'язувати інформацію з глибинних шарів тексту; критично оцінювати її; висувати власні гіпотези на основі прочитаного; застосовувати вичерпану з тексту інформацію в реальних життєвих ситуаціях [2].

Поняття ж **«функціональна грамотність»** означає здатність індивіда розуміти та використовувати різні типи інформації з метою успішного функціонування в умовах сучасного суспільства у побутовому, професійному та громадському житті. На думку А. Сбруєвої, грамотність в сучасному її розумінні – це більше ніж просто вміння читати й писати. Вона означає наявність навичок комунікації в суспільстві [2]. Грамотність стосується соціальної практики індивіда, соціальних взаємозв'язків, знань і передбачає володіння мовою та культурою.

У XXI столітті науковці в галузі педагогіки, психології та соціології наголошують на тому, що громадянина демократичного суспільства слід виховувати з утроби матері шляхом долучення до музики,

мистецтва, науки, міжособистісних стосунків та моральності. Усе сильніше росте потреба з дитсадка виховувати в дитини вміння адекватного сприйняття зовнішнього середовища через любов до читання дитячої літератури.

У німецькомовному педагогічному просторі дискусію щодо необхідності формування в молодших школярів уміння «якісного та пошукового» читання задля отримання необхідної інформації, яке закладає основи розвитку антропоцентричної моделі суспільства [1], ініціював Г. Файльке, який наразі займається дослідженням дидактичних моделей роботи з текстом рідною та іноземною мовою. А отже, у фокус досліджень потрапило комплексне явище грамотності школяра, яке має риси читацької та функціональної грамотності.

Німецька педагогічна спільнота надає все більшого значення стратегії автономного розвитку, як особистісного, так і освітнього, в інтеркультурному міжнародному контексті. Тобто дитина молодшої школи має опанувати не лише дві й більше іноземні мови, але й навчитися отримувати необхідну для власного розвитку інформацію з прочитаних текстів будь-якою мовою свідомо чи підсвідомо. Дуже велику роль при цьому відіграє вибір змісту та функцій текстів для читання в початковій школі. Зокрема, в основу роботи з ними покладено текстоцентричний підхід.

Так, дитина, яка читає цілісні художні тексти, має володіти спеціальними навичками, що підкреслять її читацьку компетентність:

- розуміти текст глобально й детально;
- шукати, знаходити, здобувати потрібну інформацію/повідомлення та аналізувати її крізь призму об'єктивних фактів та власного емоційного досвіду;
- зв'язувати й витлумачувати (формувати загальне розуміння); інтегрувати зміст інформації, яку було отримано з різних джерел;

- інтерпретувати інформацію;
- осмислювати й критично оцінювати повідомлення;
- розпізнавати інформацію, наявну імпліцитно;
- розмежовувати фактичну інформацію та її інтерпретацію, основні й другорядні ідеї;
- визначати авторську позицію за певними індикаторами в мові, стилі висловлювання;
- робити умовиводи різних видів – від простих єднальних до складніших – просторових, темпоральних (часових), причинно-наслідкових тощо;
- регулювати власне світосприйняття завдяки отриманим знанням.

Робота з цілісними художніми текстами алегоричного змісту на морально-етичну тему формує у дитини відчуття моралі та моральну відповідальність за себе як частину соціальної спільноти та перед соціумом узагалі.

Уміння, які покладені в основу формування функціональної компетентності, деякою мірою збігаються з уміннями, окресленими читацькою компетентністю: це стосується, насамперед, навичок опрацювання інформації. Але ж навіть дитина у дошкільному та молодшому шкільному віці є суб'єктом інформаційного суспільства. На її когнітивний та моральний розвиток здійснюють вплив численні фактори: родина, школа, друзі, соціальні мережі та інтернет-контекст, який, на жаль, дуже важко піддається регулюванню. А, отже, сприяючи розвитку в дитини навичок критичного мислення та аналітичної обробки інформації, сучасна українська школа робить важливий внесок у реформування суспільства.

На основі класифікації І. Ставцевої [5], вітчизняний науковець А. Драч обґрунтовує різні компоненти читання, розвиток яких допоможе

сформувати особистість студента в інтеркультурному форматі. Пропонуємо розглянути зазначені структурні елементи як об'єкт інтерпретації і трансферу у проблему дослідження читацької грамотності молодших школярів. Отже, звертаючи увагу на формування читацької грамотності дитини, слід пам'ятати про взаємодію таких компонентів читацької діяльності:

1) *Мотиваційно-цільовий компонент читання* включає в себе вміння точної постановки читацької мети, пошуку й експлікації шляхів її реалізації в інформаційно насиченому просторі, що виражається через читацьку активність та самостійність. Цей компонент відображає читацькі мотиви і способи їх задоволення, включає в себе знання про прийоми ефективною постановки читацьких цілей і завдань, а також уміння ставити їх самостійно і усвідомлено відповідно до читацьких потреб в процесі активного залучення в діяльність читання.

2) *Інформаційний компонент читання* включає в себе вміння використання нових інформаційних технологій для вирішення читацьких завдань, а також дії щодо ефективного пошуку інформації в друкованих та електронних джерелах, її верифікації, відбору в потоках неструктурованих даних, перекладу даних і інформації в категорії знання. Інформаційний компонент компетентності співвідноситься зі знаннями і вміннями пошуку текстів в друкованих та електронних джерелах, а також усвідомленого використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі всієї діяльності читання.

3) *Когнітивний компонент читання* демонструє повноту, точність і глибину розуміння друкованого й електронного тексту, уміння критично оцінювати читацькі джерела, знаходити в тексті головне й другорядне, узагальнювати його тематичний зміст, гнучко змінювати читацькі стратегії в залежності від мети читання.

4) Інтерактивний компонент читання пов'язаний з інтерпретацією змісту тексту і включає в себе вміння компресії прочитаного матеріалу з метою створення соціально значимого вторинного продукту та інформаційної взаємодії на основі обміну продуктивними результатами читання.

5) Рефлексивний компонент читання змальовує осмислену читацьку діяльність і рефлексію власного читацького досвіду, готовність до участі в колективних проєктах та усвідомлення своєї соціальної ролі. [6].

У контексті вивчення процесу формування в молодших школярів читацької та функціональної грамотності важливо було проаналізувати також зміст і структуру власне читацької діяльності, зокрема, засобами іноземної мови.

У психолого-педагогічних дослідженнях загальне уявлення про структуру читацької діяльності склалося на основі фундаментальних робіт В. О. Мартиненка, у яких обґрунтовано найважливіші характеристики цієї діяльності [7].

Читацька діяльність як вид мовленнєвої діяльності містить основні взаємопов'язані структурні етапи. Перший етап характеризується складною взаємодією потреб, мотивів і мети читання, які є рушієм процесу читання.

На другому (аналітико-синтетичному) – на основі сукупності знань (текстологічних, знань про жанрові особливості тексту, аналізу його структури та ін.) відбувається первинне сприймання змісту, визначаються стратегії читання, необхідні для здійснення комунікації з текстом. Третій, вищий – виконавський етап читацької діяльності – ґрунтується на поглибленому розумінні змісту, його інтерпретації. Четвертий – рефлексивний – надає оцінку власному ставленню до прочитаного.

Дослідження показало, що схарактеризовані А. Драчем компоненти читацької діяльності [6] повністю відповідають поетапному аналізу мовленнєвої діяльності, але потребують адаптації до психолого-педагогічних умов розвитку молодшого школяра.

Слід зазначити, що на кожному етапі навчання в початковій школі читацька діяльність має свої характеристики, зумовлені низкою чинників: індивідуально-психологічними особливостями учнів, їхнім читацьким досвідом, запасом фонових знань, розвитком мовлення, пізнавальної сфери, когнітивним розвитком загалом т. ін.

Отже, читацька діяльність – це активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою, літературознавчими знаннями і обумовлений поставленими навчальними завданнями процес сприймання, осмислення, інтерпретації і оцінки прочитаної текстової інформації.

Третій рік поспіль початкова освіта розвивається за національної концепцією «Нова українська школа», у фокусі якої є навчання особистості, яка володіє мінімум однією іноземною мовою. Читацька діяльність на уроках іноземної мови в початкових класах має за мету розвиток інтеркультурної компетентності в дитини, яка через читання тестів іноземною мовою отримує не лише конкретне уявлення про інше культурне середовище, але й чіткіше зрозуміє свою власну національну й культурну ідентичність.

Досягти поставлені цілі допомагає як вдало підібрані тексти, що відповідають віку, біологічному розвитку, ціннісній моделі сучасного суспільства та його потребам, так і доцільні методи й технології навчання. На уроках іноземної мови в початкових класах діти взаємодіють одне з одним, читаючи тексти різних типів: повідомлення, об'яви, електронні листи, публікації з інтернету, уривки з літературних творів тощо та ідентифікують себе з іншомовною культурою. Діти

більше не перекладають довгі тексти та речення, а виконують вправи із задіянням різних каналів сприйняття, готують презентації та проекти, висловлюють власну думку. Сучасні підручники іноземної мови сприяють розвитку читацької грамотності учнів завдяки своїй структурі, інформаційній насиченості, коротким розділам, які не перевтомлюють, а лише підтримують вогонь натхнення та жагу до нових знань.

Після опрацювання кожного розділу учні перевіряють результати свої навчальних досягнень, які послідовно структуровані у такий спосіб: «знаю», «розумію, можу пояснити», «вмію», «висловлюю своє ставлення». Цей метод – портфоліо власних досягнень – є першим кроком на шляху до саморефлексії, на основі якої формується навичка глибокого сприймання тексту крізь призму власного життєвого досвіду, знань та етичних цінностей.

Висновки та перспективи дослідження. Здійснюючи читацьку діяльність засобами іноземної мови регулярно, різнопланово, під контролем учителя та за підтримки родинного середовища, дитина молодшого шкільного віку розширює своє світобачення, дізнається про різні історичні, культурні та демократичні цінності сучасної людини, вчиться сприймати інформацію адекватно та аналізувати її критично, отримує здатність регулювати власну діяльність та ставити важливі життєві цілі, відчуває свою національну приналежність та культурну ідентичність, розвиває навички іншомовного спілкування та, в результаті, оволодіває функціональною та читацькою грамотністю, яка допоможе їй налаштувати свій майбутній вектор розвитку в демократичному суспільстві. До перспектив дослідження належить вивчення іншомовної читацької діяльності молодшого школяра в контексті НУШ.

Литература:

1. Feilke Helmuth. (2011). Literalität und literale Kompetenz: Kultur, Handlung, Struktur. Leseforum.ch: *Online-Plattform für Literalität*. Retrieved from https://www.leseforum.ch/myUploadData/files/2011_1_Feilke.pdf [in German] (2011, November, 30).
2. *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (2019)* / [кол. авт.: М. Мазорчук (осн. авт.), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.]. Київ: УЦОЯО, 439.
3. Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 верес. 2019 р. Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ: УОБЦ «Оріон», 122.
4. Бондаренко, Н. В. (2002). Читацька грамотність українського учнівства: акценти PISA-2018. *Український педагогічний журнал*, 2, 96–103.
5. Ставцева И.В. (2011). Особенности чтения в современном обществе. *Образование и наука та на XXI век: материалы за 7-а Международна научна практична конференция. Филологични науки. София: «Бял ГРАД-БГ» ООД*, 12, 47–49.
6. Драч А. С. (2018). Модель формування читацької компетентності майбутніх учителів іноземних мов засобами навчальних комп'ютерних програм. *Педагогічні науки. Young Scientist*, 7 (59), 70–75.
7. Мартиненко В.О. (2014). Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 18, 145–151.
8. Hurrelmann, Bettina & Groeben, Norbert. (2004). Fazit: Lesen als Schlüsselqualifikation? In: Norbert Groeben & Bettina Hurrelmann (Hrsg.), *Lesesozialisation in der Mediengesellschaft. Ein Forschungsüberblick*. Weinheim, München: Juventa Verlag, 440–465.

9. Anne Maria Thillozen. (2008). Veränderungen wissenschaftlicher Literalität durch digitale Medien, Bochum, 330 S.

References:

1. Feilke Helmuth. (2011). Literalität und literale Kompetenz: Kultur, Handlung, Struktur. Leseforum.ch: *Online-Plattform für Literalität*. Retrieved from https://www.leseforum.ch/myUploadData/files/2011_1_Feilke.pdf [in German] (2011, November, 30).

2. Natsionalnyi zvit za rezultatamy mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA-2018 (2019) / [kol. avt.: M. Mazorchuk (osn. avt.), T. Vakulenko, V. Tereshchenko, H. Bychko, K. Shumova, S. Rakov, V. Horokhta in.]. Kyiv: UTsOlaO, 439. [in Ukrainian].

3. Problema chytannia v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 12 veres. 2019 r. In-t pedahohiky NAPN Ukrainy; za zah. red. T. O. Yatsenko. Kyiv: UOVTs «Orion», 122. [in Ukrainian].

4. Bondarenko, N. V. (2002). Chytatska hramotnist ukrainskoho uchnivstva: aktsenty PISA-2018. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 96–103. [in Ukrainian].

5. Stavtseva Y.V. (2011). Osobennosty chtenyia v sovremennom obshchestve. *Obrazovanyeto y nauka ta na XXI vek: materyaly za 7-a Mezhdunarodna nauchna praktychna konferentsyia. Fylolohychny nauky*. Sofya: «Bial HRAD-BH» OOD, 12, 47–49. [in Ukrainian].

6. Drach A. S. (2018). Model formuvannia chytatskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov zasobamy navchalnykh kompiuternykh prohram. *Pedahohichni nauky. Young Scientist*, 7 (59), 70–75. [in Ukrainian].

7. Martynenko V.O. (2014). Struktura i zmist chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkolariv. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, 18, 145–151. [in Ukrainian].

8. Hurrelmann, Bettina & Groeben, Norbert. (2004). Fazit: Lesen als Schlüsselqualifikation? In: Norbert Groeben & Bettina Hurrelmann (Hrsg.), *Lesesozialisation in der Mediengesellschaft. Ein Forschungsüberblick*. Weinheim, München: Juventa Verlag, 440–465. [in German].
9. Anne Maria Thilloßen. (2008). *Veränderungen wissenschaftlicher Literalität durch digitale Medien*, Bochum, 330 S. [in German].

Citation: Y. Pyvovar (2021). PARADIGM OF READING AND FUNCTIONAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.4

Copyright Y. Pyvovar ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.